

Саврасов М. В.

*доктор психологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри загальної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»*

Шайда О. Г.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»*

Гришко О. Д.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРЕАТИВНОСТІ ТА МЕТАКРЕАТИВНОСТІ У СТРУКТУРІ АКАДЕМІЧНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА НА ТРЕТЬОМУ РОЦІ НАВЧАННЯ

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CREATIVITY AND METACREATIVITY IN THE STRUCTURE OF ACADEMIC SUCCESS OF A PSYCHOLOGY STUDENT IN THE THIRD YEAR OF EDUCATION

Дослідження присвячене актуальній проблемі психологічна характеристика креативнісних та метакреативнісних складових академічної успішності майбутніх психологів. Серед основних пріоритетів дослідження – визначення сучасних теоретичних та методологічних передумови аналізу креативнісних та метакреативнісних компонент академічної успішності студентів-психологів на третьому році навчання, емпірична характеристика їх психологічної структури та функцій та поглиблення наявних наукових відомостей про психологічну структуру академічної успішності майбутніх психологів.

Успішність академічної діяльності майбутнього психолога варто розглядати з опором на позитивно ним сприйнятий результат особистісно детермінованої академічної активності, що відобразилася у продуктивній взаємодії із наявним академічно-професійним середовищем, й кінцевою метою якої була реалізація власних освітньо-психологічних та практичних психологічних потреб. Креативність майбутнього психолога доречніше за все розуміти як сутнісну професійну характеристику особистості, його вмотивовану здатність до інноваційної теоретико-психологічної та практичної психологічної діяльності, що визначається низкою нелінійних, багаторівневих мультикатегоріальних характеристик людини, що творить у процесі академічно-професійного функціонування.

Емпіричним шляхом доведено, що на третьому році навчання у виші креативність та метакреативність майбутнього психолога як складові його академічної успішності характеризуються насамперед мнемічною рефлексією як здатністю усвідомлювати процеси пам'яті, здатністю деталізувати вербалізовані образи як характеристикою вербальної креативності, здатністю до створення оригінальних вербальних образів як характеристикою вербальної креативності та метамнемічним відтворенням як характеристикою його метапам'яті.

Ключові слова: психолог, студент, навчання, академічна успішність, інтелект, креативність, метакреативність, структура, дискримінантний аналіз, характеристика.

The study is devoted to the topical problem of psychological characteristics of creative and meta-creative components of academic success of future psychologists. Among the main research priorities are the definition of modern theoretical and methodological prerequisites for the analysis of the creative and meta-creative components of the academic success of psychology students in the third year of study, the empirical characterization of their psychological structure and functions, and the deepening of available scientific information about the psychological structure of the academic success of future psychologists.

The success of the academic activity of the future psychologist should be considered based on the positively perceived result of personally determined academic activity, which was reflected in the productive interaction with the existing academic and professional environment, and the ultimate goal of which was the realization of one's own educational-psychological and practical psychological needs. The creativity of the future psychologist is best understood as an essential professional characteristic of the individual, his motivated ability for innovative theoretical-psychological and practical psychological activity, which is determined by a number of non-linear, multi-level, multi-categorical characteristics of a person who creates in the process of academic-professional functioning.

It was empirically proven that in the third year of higher education, the creativity and meta-creativity of the future psychologist as components of his academic success are characterized primarily by mnemonic reflection as the ability to understand memory processes, the ability to detail verbalized images as a characteristic of verbal creativity, the ability to

create original verbal images as a characteristic verbal creativity and metamnemonic reproduction as a characteristic of his metamemory.

Key words: psychologist, student, learning, academic performance, intelligence, creativity, metacreativity, structure, discriminant analysis, characteristic.

Вступ. Майбутній професійний психолог за усією специфікою власної свідомості та самосвідомості та відповідно до особливостей своєї практичної та прикладної діяльності повинен містити володіти високорозвиненими прогностичними, творчими, виконавськими та активнісними психічними якостями тощо. Попре те, що вітчизняна психолого-педагогічна наука постулює їх формування в процесі професійної підготовки майбутнього психолога як фахівця в відповідній галузі знань та суспільній практиці, на наш погляд, в контексті його подальшої академічної та професійної успішності особливості його креативності та, особливо метакреативності, вивчені та систематизовані дещо фрагментарно.

Природнім шляхом постає питання про специфіку прояву та функціонал креативності та метакреативності у структурі академічної успішності майбутнього психолога в процесі його професійної підготовки, серединою якого є фактично третій рік навчання, коли закладаються основні передумови належного формування його професійно важливих якостей, життєвої самореалізації та професійного самоактуалізації тощо. Власне, ці міркування обумовлюють своєчасність, актуальність та доцільність нашого дослідження.

З огляду на результати аналізу особливостей професійної підготовки майбутнього психолога, вважаємо, що успішність його академічної діяльності варто розглядати з опором на позитивний та позитивно ним сприйнятий результат особистісно детермінованої академічної активності, що відобразилася у продуктивній взаємодії із наявним академічно-професійним середовищем, й кінцевою метою якої була реалізація власних освітньо-психологічних (вмотивоване, осмислене, емоційно позитивне оволодіння академічно важливими знаннями, вміннями та навичками) та практичних психологічних потреб (набуття професійно необхідних якостей, характеристик, норм, цінностей, відчуття самореалізації та самоактуалізації саме в даній професії, жага професійного розвитку та самовдосконалення, професійного творення та самостворення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на результати наших попереднього наукового аналізу та пошуку, можемо стверджувати, що у теперішній час креативність доречніше за все розуміти як сутнісну та невід'ємну характеристику особистості, вмотивовану здатність до різних видів інноваційної діяльності, що визначається низкою нелінійних, багаторівневих, мультикатегоріальних характеристик людини, що творить. Раніше нами та нашими попередниками вже було доведено, що креативність суб'єкта навчальної діяльності детермінується низкою психологічних чинників мотиваційно-особистісної, когнітивно-операційної, зовнішньо-психологічної та соціально-психологічної природи тощо [2].

Креативність же майбутнього психолога на різних етапах його професійної підготовки переважна більшість дослідників найчастіше пов'язує із професійною творчою індивідуальністю та самореалізацією, творчим стилем професійної діяльності, творчо-конструктивна функція особистості професіонала та його саморозвитком, науково-дослідною активністю як майбутнього фахівця відповідної галузі знань. До структури креативності майбутнього психолога з необхідністю входять творчі професійні здібності та творча спрямованість, когнітивні якості, операційно-діяльнісні характеристики та мотиваційно-вольові особливості [3].

Що стосується поняття метакреативності в розрізі характеристики академічно-професійного функціонування та академічної успішності майбутнього психолога зокрема, то дане поняття потребує більш глибокого та ґрунтовного аналізу з історико-психологічних та філософсько-психологічних позицій вітчизняного та закордонного позитивізму та метакогнітивізму, чому власне і буде присвячений наступний етап дослідження.

М. М. Августюк, підбиваючи підсумки теоретичного аналізу проблеми метапізнання у структурі академічної діяльності студентів, вважає доречним виділення принаймні двох складових метапізнання: змістова або рефлексивна складова (знання про пізнання) та процесуальна (регулятивна) складова. При цьому, змістовий аспект метапізнання включає поняття, різновиди, класифікаційні категорії (категорія особи, категорія завдання, категорія стратегій тощо) метакогнітивного знання та підскладову метакогнітивного досвіду тощо. До структури процесуальної складової метапізнання відносяться метакогнітивний моніторинг та метакогнітивний контроль належать метапізнання, співвідношення яких авторка вважає окремою та актуальною дослідницькою проблемою [1].

Ми ж вважаємо, що саме підскладова метакогнітивного досвіду викликає особливу цікавість, оскільки вона первинно містить інформацію про складові метакогнітивної активності (закономірності, особливості та механізми), забезпечуючи їх збереження та актуалізацію, а по-друге включає дані про особливості їх використання, їх значення у процесі метадії та їх потенціальну ефективність та, можливо, навіть евристичну прегнантність у процесі діяльності людини у розмаїтті її видів та форм [11].

Ж. Н. Flavell та Н. М. Wellman ще у витоків метакогнітивізму ввів до наукового розгляду поняття про метакогнітивні знання, розглядаючи їх як такі, що утворюють певну впорядковану сукупність знань та уявлень суб'єкта про функціонування та взаємодію факторів, які обумовлюють процес та результат його пізнавальної діяльності [6].

Аналізуючи особливості вирішення суб'єктом пізнавальних задач, D. Grieco, R. M. Hogarth посту-

пово приходять до припущення про те, що під час в процесі розв'язання певної когнітивної задачі відбувається передбачення суб'єктом певного приблизного рівня складності задачі та оптимізація на цій основі рівня когнітивного дисонансу (як емоційної складової пізнавальної активності), у випадку коли реальна складність задачі не відповідає передбаченій. З метою усунення протиріччя між рівнем очікуваної складності та рівнем реальної складності, суб'єкт починає змінювати оцінки власної впевненості на користь очікуваних [7].

А. Koriat та R. Levy-Sadot вбачають в якості чинника підвищення достовірності метакогнітивного моніторингу щільність кореляції між змісту декларативної інформації (цікавість, інформативність, корисність), отриманої суб'єктом з довготривалої пам'яті, та об'єктивності суджень щодо його впевненості у знанні [9]. При цьому суттєву роль відіграє цікавість та важливість інформації (тобто коли відбувається доцільний моніторинг).

J. Metcalfe та B. Finn зазначають, що суттєвою перешкодою для метакогнітивного моніторингу можуть стати евристики поточного знання та знайомості інформації, оскільки дуже часто унаслідок їх появи згодом виникає адже виникає переконання, що вона дана інформація була завжди відомою [8].

Евристики як узагальнений погляд на вибірковий пошук при розв'язуванні складних інтелектуальних задач та різновид мисленнєвої стратегії можуть бути умовно поділені, як підкреслює M. J. Serra, на два основні класи: ті, що сприяють достовірності метакогнітивного моніторингу, та ті евристики, які перешкоджають його ефективному функціонуванню [12].

M. D. Kroll відмічає, що провадження освітньої діяльності на різних її рівнях має на меті не лише засвоєння знань, вмінь та навичок, а також набуття особливого досвіду формулювання для самого себе навчальних цілей, знаходження апостеріорним шляхом якомога ефективніших способів засвоєння та застосування набутих знань, розвиток у самого себе звички до контролю та оцінки свої дій, їх значення та наслідків для подальшої діяльності [10].

Мета статті. Метою нашої роботи є психологічна характеристика креативнісних та метакреативнісних складових академічної успішності майбутніх психологів на третьому році навчання. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити сучасні теоретичні та методологічні передумови дослідження креативнісних та метакреативнісних складових академічної успішності студентів-психологів на третьому році навчання; 2) емпірично схарактеризувати особливості структури та функцій компонентів креативності та метакреативності у структурі академічної успішності майбутніх психологів на третьому році професійної підготовки; 3) поглибити наявні наукові відомості про психологічну структуру академічної успішності майбутніх психологів.

В якості методів дослідження нами використовується теоретичний аналіз психологічної та педагогічної літератури з теми дослідження, психологічна

діагностика студентів-психологів на третьому році навчання, методи математико-статистичної обробки матеріалу (кількісний та якісний, аналіз отриманих емпіричних даних, дискримінантний аналіз значень виділених емпіричних показників).

В процесі дослідження використано наступні психолого-діагностичні методики: діагностична методика «Метакреативність» (М. В. Саврасов) [2], експериментально-інтроспективна методика дослідження «Метапам'ять» (Т. Б. Хомуленко) [4], тест невербальної креативності Е. Торренса та тест вербальної креативності С. Медніка.

Емпіричну виборку дослідження склали студенти першого року навчання денної та заочної форми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія, що навчаються на факультеті гуманітарної та економічної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» та факультеті управління Університету митної справи та фінансів загальною кількістю 100 осіб.

Виклад основного матеріалу. Окремим завданням емпіричного дослідження було визначення ролі креативності та метакогнітивної регуляції пізнавальної діяльності в академічній успішності суб'єкта навчальної діяльності за спеціальністю 053 Психологія на третьому році навчання у ЗВО. Дискримінантний аналіз використовувався в нашому дослідженні з метою вирішення таких завдань: 1) визначення правил (обчислення дискримінантних рівнянь), які дали б можливість за середніми значеннями вихідних змінних віднести кожного досліджуваного до групи академічно успішних або академічно неуспішних студентів; 2) визначення ваги кожної такої змінної з метою виявлення чинників.

Формування дискримінантних рівнянь дає можливість прогнозувати ступінь впливу окремих показників як креативності, так і метакреативності на розвиток академічної успішності майбутнього психолога на третьому році його професійного підготовки в умовах сучасного вишу. По аналогії із роботою К. І. Фоменко [5], де аналізуються дещо споріднені особистісні конструкту, нами використовувався поетапний метод дискримінантного аналізу та так само встановлювалися основні параметри відповідної емпірики, а саме нижня межа толерантності (тобто заходи надмірності змінних) була задана на рівні 99%; показник F-відношення, при якому дискримінантна змінна включалася в аналіз – 1,00; значення F-відношення виключення – 99,9%. Всі ці величини сформульовані за показниками у Statistica 6.0.

Лямбда (λ) Уїлкса, що є спільною для всієї моделі, дорівнює 0,489, виокремлені змінні можна вважати достатньо надійними предикторами дискримінації ($F=5,82, p<0,0001$).

Аналіз λ Уїлкса для деяких показників, а також значень часткової λ дає вичерпний номінатив предикторів за ступенем їх достовірності та важливості у ході пояснення структури академічної успішності у розрізі креативності та метакреативності на третьому році навчання у ЗВО (третій курс): 1) мнен-

мічна рефлексія; 2) розробленість вербальної креативності; 3) оригінальність вербальної креативності; 4) метамнемічне відтворення. Статистична значущість таких предикторів знаходиться у проміжку від $p < 0,05$ до $p < 0,01$.

Таким чином, найбільш надійний розподіл трьохкурсників за академічною успішністю у розрізі креативності та метакреативності може бути здійс-

нений за допомогою діагностики таких психічних характеристик: мнемічною рефлексією як здатністю усвідомлювати процеси пам'яті; здатністю деталізувати вербалізовані образи як характеристикою вербальної креативності; здатністю до створення оригінальних вербальних образів як характеристикою вербальної креативності; метамнемічним відтворенням як характеристикою метапам'яті.

Таблиця 1

Основні показники креативності та метакреативності як компоненти академічної успішності студентів-психологів третього року навчання

Показники	Лямбда Уїлкса	Часткова	F-виключ.	p	Толер.	1-толер.
Мнемічна рефлексія	0,527	0,928	9,903	0,002	0,785	0,215
Метамнемічне відтворення	0,502	0,973	3,548	0,062	0,668	0,332
Оригінальність вербальної креативності	0,518	0,944	7,609	0,007	0,545	0,455
Розробленість вербальної креативності	0,518	0,943	7,710	0,006	0,669	0,331

Для кожної з двох груп студентів третього курсу були обчислені класифікаційні рівняння, які можна використовувати в практичній роботі для прогнозування академічної успішності суб'єкта навчально-професійної діяльності. Рівняння містять коефіцієнти при змінних лінійних функцій та вільні члени. Вони мають такий вигляд:

«Академічна успішність всередині навчання у ЗВО» = 0,01 Мнемічна рефлексія + 0,39 Розробленість вербальної креативності + 0,73 Оригінальність вербальної креативності + 2,33 Метамнемічне відтворення – 313,46.

«Академічна неуспішність всередині навчання у ЗВО» = -0,10 Мнемічна рефлексія – 0,35 Розробленість вербальної креативності – 0,77 Оригінальність вербальної креативності – 2,20 Метамнемічне відтворення – 286,91.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки: 1) успішність академічної діяльності майбутнього психолога на третьому році навчання варто розуміти вже як потужно вмотивований та глибоко усвідомлюваний позитивний результат його особистісної академічної активності, що відобразився у продуктивній та доцільній взаємодії із наявним навчально-професійним середовищем, та основною метою

якого було задоволення власних освітніх та практичних психологічних потреб; 2) наразі креативність майбутнього психолога доречніше за все розуміти як сутнісну професійну характеристику особистості, його вмотивовану здатність до інноваційної теоретико-психологічної та практичної психологічної діяльності, що визначається низкою нелінійних, багаторівневих мультикатегоріальних характеристик людини, що творить у процесі академічно-професійного функціонування; 3) на третьому році навчання у вищій креативність та метакреативність майбутнього психолога характеризуються насамперед мнемічною рефлексією як здатністю усвідомлювати процеси пам'яті; здатністю деталізувати вербалізовані образи як характеристикою вербальної креативності; здатністю до створення оригінальних вербальних образів як характеристикою вербальної креативності; метамнемічним відтворенням як характеристикою метапам'яті.

Надалі перспективним напрямком досліджень в окресленій галузі лишається оптимізація змісту, методів та форм завершального етапу професійної підготовки майбутніх психологів з метою актуалізації основних складових їх подальшого професійного становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Августок М. М. Ілюзія знання у метакогнітивному моніторингу навчальної діяльності студентів ВНЗ: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.07. Острог, 2016. 21 с.
2. Саврасов М.В. Метакреативні здібності: наукові підходи та експериментально-інтроспективна методика дослідження. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2019. Вип.61. С. 203–220.
3. Саврасов М.В. Регулятивні чинники креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2021. 39 с.
4. Хомуленко Т. Б. Метапам'ять: наукові підходи та експериментально-інтроспективна методика дослідження. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2014. Вип.49. С. 193–211.
5. Фоменко К.І. Психологія гурбрістичної мотивації суб'єкта діяльності: дис.... докт. психол. наук: 19.00.01. Харків, 2018. 465 с.
6. Flavell, J. H. Wellman H. M. Metamemory. Perspective on the development of memory and cognition. Hillsdale ; N. Y. : Erlbaum, 1997. P. 3–34.
7. Grieco D., Hogarth R. Overconfidence in absolute and relative performance: The regression hypothesis and Bayesian updating. *Journal of Economic Psychology*. 2010. V. 30 (5). P. 756–771.

8. Metcalfe J., Finn B. Evidence that judgments of learning are causally related to study choice. *Psychonomic Bulletin & Review*. 2008. Т. 15. № 1. P. 174–179.
9. Koriat A., Levy-Sadot R. Conscious and Unconscious Metacognition: A Rejoinder. *Consciousness and Cognition*. 2000. № 9. P. 193–202.
10. Kroll M. D. The illusion of knowing, error detection, and motivational orientations. *Contemporary Educational Psychology*, 1992. Vol. 17. P. 371–378.
11. Savrasov M. Metacreative abilities: scientific approaches and experimental introspective research methods. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 61*. 2019. 203–220.
12. Serra M. J. Effective implementation of metacognition. In D. J. Hacker, J. Dunlosky, A. C. Graesser (Eds.), *Handbook of Metacognition and Education*. New York, NY: Routledge, 2009. P. 278–298.